

Др Теодора Брадић Јовановић

Доцент

Универзитета Метрополитан

Факултет дигиталних уметности

teodora.bradic@metropolitan.ac.rs

Јеромонах Игњатије Ђорђевић

Настојатељ манастира Светог Николе – Просек

ignjatije.djordjevic84@gmail.com

ХРАМ ПРЕОБРАЖЕЊА ГОСПОДЊЕГ У СОКОБАЊИ

Апстракт: Храм Преображења Господњег у Сокобањи, задужбина митрополита српског Михаила Јовановића, подигнут је по пројекту архитеката Душана Живановића и Светозара Ивачковића, и освећен 1892. године. Иконе за иконостас и живопис храма осликао је Милисав Марковић, један од најангажованијих уметника Краљевине Србије током друге половине XIX века, посебно на простору Тимочке епархије. Црква је својевремено била опремљена свим неопходним богослужбеним сасудима, предметима, књигама и покретним иконама, махом руског порекла. Посебну драгоценост храмовне ризнице представља јеванђеље које је кнез Милош Обреновић даровао 1836. године.

Кључне речи: Храм Преображења Господњег, Сокобања, митрополит Михаило Јовановић, Милисав Марковић, иконостас, живопис, ризница.

Увод

Митрополит српски Михаило Јовановић (световно Милоје) заслужан је за подизање Храма Преображења Господњег у Сокобањи, која је његово родно место. На митрополитском трону српских поглавара налазио се у периоду од 1859. до 1881. и од 1889. до 1898. године. Завршио је Богословију у Београду, Кијевску семинарију, а потом и Духовну академију у Кијеву. Након повратка са школовања из Русије постао је професор Богословије у Београду. Године 1854. рукоположен је и произведен у чин архимандрита манастира Студенице, а током исте године хиротонисан за епископа шабачког. За архиепископа београдског и ми-

трополита Србије изабран је 1859. године.¹ Током друге половине XIX века имао је велику улогу у српско-руским односима, водећи преписке са званичним и незваничним руским представницима.² Истицао се као словенофил, русофил и либерал, те је као опонент власти краља Милана Обреновића и његове окренутости Аустроуграској, морао да напусти митрополитски трон 1881. године. Повод за митрополитову смену био је *Закон о црквеним властима*, донет без сагласности црквене јерархије.³ Оваква смена црквеног врха била је у великој мери политичке природе и односила се на аустро-руски ривалитет у Кнежевини Србији.⁴ Највећи део времена, током периода емиграције, митрополит Михаило је провео у Кијеву и Москви. Из Русије се вратио 1889. године, након ступања краља Александра Обреновића на престо, односно Трећег намесништва.⁵

По повратку из емиграције, митрополит Михаило је у свом родном месту Сокобањи подигао храм посвећен Преображењу Господњем, са карактеристичним одликама српско-византијског стила. Његова изградња трајала је осам година, а завршен је и освећен на дан Васкрса 1892. године.⁶ Свечаном чину освећења присуствовали су бројни грађани, који су финансијски помогли изградњу.⁷ Црква је подигнута поред старије, која је саграђена 1835. године, у доба кнеза Милоша. Првобитна црква била је изграђена од камена порушене џамије у Сврљигу, која је такође

1 Основне студије о митрополиту Михаилу Јовановићу: И. Пальмовъ, *Памяти высокопреосвященнаго Михаила Архиепископа Булградскаго и Митрополита Сербскаго*, С. Петербург, 1898; Т. Титов, *Михаилъ Митрополитъ Сербскій (1826–1898)*, Кијев, 1898; Ђ. Слијепчевић, *Михаило архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен, 1980; исти, *Историја српске православне цркве. Књ. 2. Од почетка 19. века до краја Другог светског рата*, Минхен, 1996, 353–424; С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, 1996, 328–330.

2 Ј. Блажић Пејић, *Московски словенски комитет и српско питање (1858–1875)*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2021, 49.

3 У. Рајчевић, *Због чега је и како митрополит Михаило удаљен са трона Српске цркве*, *Живот и дело митрополита Михаила (1826–1898)*, ур. Д. Стефановић, Београд, 2008, 65–80.

4 С. Рајић, *Више од два века српско-руских дипломатских односа*, *Српске студије* 9 (2018), 25.

5 С. Рајић, *Држава и црква у Краљевини Србији за време последњег Обреновића*, *Зборник радова 1700. година Миланског едикта*, ур. Д. Николић, А. Ђорђевић, М. Тодоровић, Ниш, 2013, 783.

6 Р. Милошевић, *Црквено задужбинарство код Срба*, Смедерево, 2005, 452.

7 Љ. Н. Николић, С. Станковић, *Сокобања 1837–2007*, Сокобања, 2007, 90.

обновљена од камена Сврљишке тврђаве. Због лоше изведене статике на цркви или неадекватно припремљеног тла, њени конструктивни елементи су већ 1855. године попустили, па је због тога обновљена, али и срушена већ 1908. године, након подизања нове.⁸ Нова црква има основу развијеног крста, са калканима на pročелима кракова, осмостраним кубетом и фасадом изведеном хоризонталним редовима опеке и камена једнаке дебљине. Првобитно је добила отворени трем са три аркаде (тривелон на два стуба), који је потом затворен, чиме је формирана припрата.⁹ Западно pročеље храма краси окулус са розетом изведеном у пластици са представом Преображења Христовог у врху централне аркаде.¹⁰

Храм је изграђен по плану водећих архитеката српско-византијског стила Душана Живановића и Светозара Ивачковића.¹¹ Њихово школовање на бечкој академији важно је за прихватање стила Теофила фон Ханзена у Србији. Ханзеново интересовање за византијску уметност и њену примену представља његов израз историцистичких залажења у романичку, готичку и оријенталну традицију.¹² Један од „византијских” елемената који су Живановић и Ивачковић применили на сокобањском храму јесте полихромија фасаде, изведена у наизменичним редовима помпејско-црвене боје и окера, које су често користили на својим делима.¹³ Овако обрађена, првобитна фасада остала је сачувана само на старим фотографијама, пошто је након обнове црква омалтерисана и окречена у бело, чиме је њен првобитни изглед потпуно измењен. Важно је истаћи да је храм тенденциозно посвећен Преображењу, које се празнује 19. августа, јер је митрополит Михаило рођен на тај дан.¹⁴ Осим цркве, митрополит је 1894. године у спомен на своје родитеље Марију и Милована подигао и основну школу, која је и данас активна. Такође је основао и Друштво за уређење и улепшавање Сокобање.¹⁵ Митрополитове мотиве за поди-

8 *Споменица Тимочке епархије 1834–1934*, Сремски Карловци, 1934, 151.

9 *Исто*, 278.

10 *Исто*.

11 А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (1850–1918)*, Београд, 2007, 81.

12 *Исти*, *Света Софија у Цариграду као узор српских архитеката новијег доба*, Зограф: часопис за за средњовековну уметност 43 (2019), 217.

13 М. Јовановић, *Теофил Ханзен „Ханзенатика” и Ханзенови српски ученици*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 39 (1985), 245.

14 Љ. Н. Николић, С. Станковић, *Сокобања*, 90.

15 *Исто*, 91–92. Више о изградњи школе видети: Државни архив Србије (=ДАС), Збирка поклона и откупа (=ПО), кутија (=к.) 32, број (=бр.) 158.

зање цркве и школе треба тражити у његовој жељи да Сокобања добије репрезентативне грађевине, које су неопходне мештанима за образовање, културни и духовни живот. Наиме, вековима су приложнички и кти-торски чин имали велики значај, јер су истицали положај у заједници и углед појединца.¹⁶ Митрополит Михаило је за изградњу храма користио и материјалну помоћ из Русије.¹⁷

Сликаство храма

Осликавање зидних површина и иконостаса сокобањске цркве извео је сликар Милисав Марковић, што се може закључити и на основу сликарског манира, цртежа и колорита ових остварења и упоредном анализом са његовим осталим делима. Милисав Марковић је рођен 1863. године у Књажевцу, а сликарство је учио код Николе Марковића,¹⁸ док је на простору Тимочке епархије у доба буђења национално-политичке свести постао један од најангажованијих уметника.¹⁹ Важно је истаћи да је осликао преко тридесет два иконостаса, што га чини једним и од најактивнијих сликара током друге половине XIX века.²⁰ Често је радио са Николом Марковићем и Стеваном Тодоровићем, а неретко је понављао иконграфске предлошке, као у случају зидног сликарства у манастиру Буково.²¹ Заједно са Тодоровићем осликао је иконостас и зидове Храма

16 Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације*, Београд, 2006, 21.

17 Р. Милошевић, *Црквено задужбинарство*, 425.

18 Више о Милисаву Марковићу видети: *Споменица Тимочке епархије 1834–1934*, 39, 136, 220, 230, 329; П. Васић, *Прилози зан живот и рад војвођанских уметника*, Зборник Матице српске, серија друштвених наука (1951) 114; У. Рајчевић, *Сликарска породица Марковића из Књажевца*, Зборник Народног музеја у Београду. Историја уметности 13/2 (1987), 151–179; Н. Макуљевић, *Реформа црквене уметности у Југоисточној Србији после 1878. године*, Лесковачки зборник XXXVII (1997), 52; *Енциклопедија православља*, књ. 1, Београд, 2002, 411, 492–493, *Енциклопедија православља*, књ. 3, Београд, 2002, 1490, 1499; *Сакрална топографија Неготинске крајине*, прир. Н. Макуљевић, Неготин, 2012, 27, 32, 50, 87, 117, 118, 119, 120, 158, 167, 18, 169, 201, 215, 216, 218, 233, 234, 236, 274, 311, 313; *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе III*, ур. Александар, Марушић, Ана, Боловић, Горњи Милановац, 2015, 231, 233 238; С. Јевтић, Н. Тошић Малешевић, Љ. Младеновић, *Врмца 2*, Београд, 2020, 28.

19 Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, Београд, 2007, 78.

20 Видети више: У. Рајчевић, *Сликарска породица Марковић*, 151–180.

21 Н. Макуљевић, *Црквена уметност*, 151.

Свете Тројице у Неготину.²² Како није поседовао формално академско образовање, његов рад се стилски разликује од дела поменутих уметника.²³ Марковић је самостално осликао иконостас Вазнесења Господњег у Јасеници,²⁴ иконостас Цркве Светог арханђела Михаила у Михајловцу,²⁵ зидно сликарство и иконостас Цркве Светог Николе у Уровици, као и многа друга остварења.²⁶

Архивска грађа везана за израду живописа и иконостаса сокобањске цркве није сачувана, те се не може поуздано утврдити у којој мери је митрополит Михаило био директно ангажован за доношење одлука око украшавања њеног ентеријера. Међутим, писмо препоруке за иконостас Саборне цркве у Пожаревцу, које је митрополит Михаило упутио протопрезвитеру пожаревачком Кости Јоакимовићу још 1868. године хвалећи сликарство Милисава Марковића, јасно указује да је био задовољан његовим радом. Наиме, захваљујући митрополиту, општинска и црквена управа Сокобање склопиле су уговор са уметником за израду иконостаса и живописа.²⁷ Сликарски израз Милисава Марковића одговарао је митрополиту јер је стилски био веома близак српским иконописцима, школованим на руским академијама. Митрополит је подржавао школовање српских уметника у Русији, што је утицало на њихов повољан пријем након повратка у Србију.²⁸ На Марковићево сликарство велики

22 И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Неготину*, Сакрална топографија Неготинске Крајине, 157.

23 У. Рајчевић, *Сликарска породица Марковић*, 152–153.

24 В. Недељковић, *Црква Вазнесења Господњег у Јасеници*, Сакрална топографија Неготинске Крајине, 86

25 И. Ђировић, *Црква Светог Арханђела Михаила у Михајловцу*, Сакрална топографија Неготинске Крајине, 116

26 Ј. Пјевац, *Црква Светог Николе у Уровици*, Сакрална топографија Неготинске Крајине, 2012, 273.

27 М. Лазић, *Иконостас Саборне цркве у Пожаревцу, рад сликарске радионице Милије и Николе Марковића*, *Саопштења* 42 (2010), 191.

28 Више о школовању српских уметника у Русији видети: У. Рајчевић, *Митрополит Михаило и школовање српских сликара у Русији*, *Зборник за ликовне уметности* 19 (1983), 263–274; исти, *Како су се школовали српски уметници у Русији с краја 19. века*, *Свеске друштва историчара уметности Србије* 14 (1983), 87–101; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 159–181; М. Савић, *Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило*, *Живот и дело митрополита Михаила* (1826–1898), 263–269; Љ. М. Марјановић, *Благоје Р. Кулић као питомца митрополита Михаила*, *Живот и дело митрополита Михаила* (1826–1898), 279–292; Т. Брадић, *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер сакралне уметности у Кнежевину/*

утицај имао је рад Лазара Крцалића, једног од најангажованијих уметника школованих у Русији.²⁹

Зидно сликарство Храма Преображења Господњег у Сокобањи следи ондашњу праксу осликавања цркава у Краљевини Србији. Програм чине сцене из хришћанске историје, као и појединачне фигуре светитеља. Композиције су одабране и распоређене у горњим зонама, у складу са редукованим програмом и националним одликама,³⁰ док доњи делови наоса нису осликани.

У источној олтарској конхи приказана је представа *Христова молитва у Гетсиманији*. На северном зиду олтарског простора осликани су *Сретење Христово* и *Аврамова жртва*, док су на јужном *Пророк Илија спушта са неба огањ на жртвеник* и *Силазак Светог Духа на апостоле*. На североисточном делу поткуполног простора осликана је *Христова беседа на гори*, на југоистоку *Успење Пресвете Богородице*, на југозападу сцена *Христос спасава Петра из мора*, док је на северозападу *Христов Пут у Емаус*. Изнад прозора су насликани медаљони са приказима *Светог Симеона Мироточивог* (север) и *Светог Саве* (југ). У куполи је осликан *Пантократор као Цар славе на престолу*. Осмострани тамбур украшен је фигурама осморице апостола. Од југозапада ка северу приказани су *Вартоломеј*, *Филип*, *Тома*, *Петар*, *Павле*, *Симон*, *Андреј* и *Јаков*. На пандантифима су четворица јеванђелиста са својим класичним атрибутима. На северозападном пандантифу приказан је *Матеј*, на југозападу *Марко*, на југоистоку *Лука* и на североистоку *Јован*. На галерији, у западном делу храма, налазе се две сцене. На северу је *Васкрсење Јаицове кћери*, док је на југу *Прича о милостивом Самарјанину*. Живопис не покрива све зидне површине храма, већ само делове. Истовремено стварање оба ансамбла објашњава зашто се велики празници са иконостаса не понављају на зидовима, где преовладавају приче из јеванђеља. Важно је напоменути да се сцена Жртва Аврамова из олтарског простора иконографски подудара са иконом Милисава Марковића са иконостаса Храма Рођења

Краљевину Србију (1859–1898), необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2024, 97–113.

29 Више о стваралаштву Лазара Крцалића видети: Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 178–179; Т. Брадић, *Митрополит Михаило Јовановић*, 102–106.

30 А. Костић, *Зидно сликарство цркве Светог Ђорђа у Књажевцу*, 190 година цркве Светог великомученика Георгија у Књажевцу. Зборник радова са научног скупа, ур. М. Милошевић Мицић, В. Стојадиновић, Књажевац, 2025, 66.

Пресвете Богородице у Зајечару, што указује да је уметник користио исти иконографски предложак.

Програм живописа не одступа од токова сакралне уметности у Краљевини Србији током XIX века. У сокобањској цркви је истакнут национални програм приказом светитеља из српске историје, односно Светог Симеона и Светог Саве, што је у складу са праксом представљања националних светитеља. Оваква пракса посебно је била заступљена на простору Тимочке епархије због бугарских и влашких утицаја, који су били препознати као угрожавајући фактори по српски национални идентитет.³¹ Осим иконографских представа, на вернике су утицале и проповеди на богослужењима, те су слике и речи заједно служиле одржавању националне свести.³² Познато је да је по захтеву наручиоца Милисав Марковић често у свој сликарски програм уносио националне елементе. Због веома лошег стања живписа, због наслага чађи и осталих материја, осим наглашеног цртежа, колорит и други ликовни елементи нису видљиви, те је немогуће извести ликовну анализу. На позадини представе Христа Пантократора присутна је позлата, коју је у свом раду често користио Стева Годоровић, што је Милисав Марковић прихватио и примењивао у својим делима. Употреба златне позадине указује на прожимање бројних идејних и ликовних пракси у оквиру еклектицизма.³³

Иконостасна преграда храма

Као што је већ истакнуто, иконостас Храма Преображења Господњег извео је Милисав Марковић и припада типу високих олтарских преграда, што је у складу са преградама које су присутне на простору Карловачке митрополије од XVIII века. У симболичком смислу иконостас представља прочеље небеског Јерусалима.³⁴ Иконостас сокобањске цркве чине дуборезани конструктивни елементи, украшени различитим геометријским и флоралним мотивима, у неокласицистичком прочишћеном и сведеном духу, комбиновањем беле, црвене и боје злата. Царске двери концептуално по свим елементима одговарају иконостасу, са дуборезаним декорацијама на парапетима и стпенастом хоризонталном траком у

31 Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 75.

32 А. Костић, *Црквена уметност у Кнежевини Србији (1830–1882)*, Београд, 2022, 69.

33 И. Борозан, *Црква Свете Тројице у Неготину*, 169.

34 Више о иконостасу у новом веку и његовој симболици видети: М. Тимотијевић, *Црква Светог Георгија у Темишвару*, Нови Сад, 1996, 97–104.

виду венца и позлаћеним крстом на врху. Неокласицистички елементи у храмовима Кнежевине и Краљевине Србије били су присутни током читавог XIX века.³⁵

Иконостас је формулисан у три зоне и састоји се од царских двери и престоних икона у првој зони, Великих празника у другој зони, те иконостасног крста у трећој. Чини га укупно петнаест икона, рађених техником уље на платну, од којих су поједине каширане за дрвену подлогу. Иконе нису сигниране.

На царским дверима је уобичајена композиција Благовести Пресветој Богородици. На северном крилу представљен је Арханђел Гаврило у гесту обраћања. Приказан је као младић дуге косе, са златним ореолом и крилима, док лебди на облаку. Пресвета Богородица је приказана на јужном крилу двери, у молитвеном ставу, испред стола на коме се налази књига. Изнад ње је зрак светлости и Свети Дух у виду голуба. Одевена је у црвену хаљину и бели мафорион. На уобичајеном месту, јужно од царских двери постављена је престоно икона Исуса Христа, који је приказан у стојећем ставу. Одевен је у црвени хитон и плави химатион. У левој руци држи затворено јеванђеље, док десном руком благосиља. Овакав иконографски предлогак поновљен је 1907. године на царским дверима храма у Поповићу.³⁶ Северно од царских двери је икона Пресвете Богородице. Приказана је у стојећем ставу, док у рукама држи малог Исуса Христа, чије су руке раширене. Богородица је одевена у плаву доњу хаљину и црвени мафорион, са златном круном на глави и ореолом. На северним дверима је патронска икона храма – Преображење Господње. Икона је због механичких оштећења у веома лошем стању. У горњој зони композиције приказан је Исус Христос у мандорли, док га уобичајено фланкирају старозаветни пророци Мојсије и Илија. У доњој зони су представљени апостоли Јован, Петар и Јаков, који посматрају чин преображења. Јужне двери носе икону са представом Светог Јована Крститеља. Светитељ је насликан у пејзажу, поред реке. Одевен је у браон мелот од камиље длаке, са огртачем зелене боје. У левој руци држи крстообразни штап са обмотаним свитком у виду траке, док му је десна рука подигнута. У другој зони иконостаса, изнад царских двери, насликана је Тајна вечера. У средишњем делу композиције је Исус Христос, окружен апостолима, левом руком показује ка себи, док

35 Н. Макуљевић, *Црква Светог Архангела Гаврила у Великом Градишту*, Велико Градиште, 2006, 184–185.

36 Н. Ђокић, *Црква у Поповићу*, Каленић 5 (2020), 30.

су пред њим на столу вино и хлеб. У десном углу сцене доминира фигура апостола Јуде у тамној одећи и са врећом новца у руци. Северно од Тајне вечере насликана је композиција Крштење Христово. Христос стоји у Јордану, са прекрштеним рукама на грудима, одевен у белу перизому. Свети Јован Крститељ носи смеђу доњу хаљину и зелени огртач. У левој руци држи крстообразни штап, док му је десна испружена изнад Христове главе. У левом углу композиције представљена су двојица анђела који држе бело платно. Композиција је употпуњена представом Светог Духа у виду голуба. Сцена Рођења Христовог налази се на почетку северног реда. У централном делу композиције приказан је новорођени младенац Христос у јаслама, кога платном обавија Пресвета Богородица. Њему се клањају анђео и Праведни Јосиф, приказани у проскинези. У јужном делу друге зоне иконостаса налазе се још две иконе. Композиција Васкрсење приказује Христоса док стоји на каменој плочи отвореног гроба, одевен у бели хитон и химатион. Десном руком благосиља, док у левој држи црвени барјак са белим крстом. У првом плану композиције истакнути су анђео и уплашени војници. Вазнесење Христово приказано је композицијом сведеног садржаја, са Христом који се узноси на небо изнад Пресвете Богородице, двојице анђела и тројице апостола. У трећој зони иконостаса налази се иконостасни крст са Распећем Христовим, кога фланкирају стојеће фигуре Пресвете Богородице и Светог Јована Богослова. У дну распећа изображена је икона Нерукотворени лик Исуса Христа на белом платну.

Милисав Марковић није унео новине у формулисању иконостасне преграде цркве у Сокобањи, већ га је извео у складу са општим токовима сакралне уметности XIX века. Иконостас је сведен на избор најзначајнијих светитеља и догађаје из циклуса Великих празника. У првој зони се истичу престоње иконе, као носиоци основне и најзначајније литургијске функције.³⁷ Представа Мандилиона повезује идеју о инкарнацији Логоса са тематиком страдања и искупљења.³⁸ Распеће на врху иконостаса повезује се са жртвеним карактером литургије и подсећа на искупитељско страдање Исуса Христа.³⁹ На основу наведеног може се закључити да иконографски програм одговара литургијској практичној и симболичкој сврси. Ликовна поетика Милисава Марковића у поменутом сликарству у складу је са академским моделом сакралне уметности,

37 А. Костић, *Црквена уметност у Кнежевини Србији*, 326.

38 М. Тимотијевић, *нав. дело*, 110.

39 А. Костић, *Црквени комплекс у Лозовику*, Београд–Смедерево, 2017, 78.

који је био подржаван од стране државе и цркве, те доминантан током друге половине XIX века.⁴⁰ Ово сликарство одликује прецизан цртеж и интензиван колорит, заснован на контрастима. Избор Милисава Марковића за украшавање сокобањског храма указује на углед који је имао код митрополита Михаила. Поред тога, имао је и велику подршку тимочког епископа Мелентија, као и свештенства широм Тимочке епархије.⁴¹ Иако је иконостас сажет због малих димензија предолтарског простора, у основној замисли ослања се на концепт неокласицистичких олтарских иконостасних преграда, који је био подржаван одлукама државних власти и црквене јерархије у мањим срединама током XIX столећа.⁴²

Архијерејски и владарски тронов

Архијерејски и владарски тронов постављени су у јужном делу наоса. Сведене су декорације, са позлаћеним флоралним елементима. Владарски трон се на врху завршава круном. Пракса присуства владарских тронов у ентеријеру храма развијена је у Кнежевини Србији. Трон је представљао место владара приликом богослужења.⁴³ Присутством владара на богослужењу трон је постајао носилац дуалне владарске слике, која се сједињавала путем теорије репрезентације у један презентни сликовни медијум.⁴⁴ На владарском трону се налази икона Свети цар Лазар, одевен је у манијак, лорос и перибрахионе, са златном круном на глави. У десној руци држи жезал са крстом на врху земног шара, а у левој сферу. На архијерејском трону налази се икона Светог Саве. Светитељ је приказан у архијерејској одежди окер и плаве боје. Десном руком благосиља, а у левој држи архијерејски жезал. Иконе су изведене техником уље на платну, кашираном на дасци.

Ризница Храма

Један од најстаријих предмета који се чувају у ризници храма јесте оковано јеванђеље, штампано у Москви, које је кнез Милош Обреновић

40 Иста, *Црквена уметност у Кнежевини Србији*, 424–425.

41 Иста, *Зидно сликарство цркве Светог Ђорђа у Књажевцу*, 75.

42 М. Лазић, *Иконостас Саборне цркве у Пожаревцу*, 205.

43 Н. Макуљевић, *Прилог познавању сликаних програма владарских тронов у Србији (1804–1914)*, Саопштења XXVII–XXVIII (1994–1995) 229.

44 И. Борозан, *Слика и моћ: представа владара у српској визуелној култури 19. и почетком 20. века*, небојављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2014, 317.

поклонио храму 1837. године.⁴⁵ Након подизања и освећења нове цркве, митрополит Михаило ју је снабдео неопходним богослужбеним сасудима: путиром, дискосом, кашичицом, петохлебницом и агиазмом, чије је порекло из Русије.⁴⁶ Митрополит је храму поклонио и руске иконе, које се данас не налазе у ризници.⁴⁷ Руски гроф Теодор Николајевич Котов је захваљујући митрополиту у потпуности опремио храм свим неопходним боголужбеним предметима, од којих се већина данас такође не налази у храму. Гроф Котов је послао велики број кандила, крстова, чирака, јеванђеље, дарохранилицу, кадионицу, копље, плаштаницу, два барјака, три одежде и прекривач за часну трпезу, као и полијелеј са тридесет свећа.⁴⁸ У ризници храма данас се чува оштећено јеванђеље, са родословом породице приложника, затим дарохранилица, путир и дискос. У ризници се издвајају ручни метални крст са текстом молитве „Крсту твоме”, као и лимени крст са представом *Свевидећег ока* са Христовим монограмом и натписом „Око Божије Све Види”.⁴⁹ Такође је сачувано још једно руско јеванђеље, штампано у Кијево-печерској лаври крајем XIX века, за које се верује да је такође поклон управо митрополита Михаила.⁵⁰ У ризници су и предмети из каснијег периода, попут престоног крста, који је дар епископа нишког Доментијана с почетка XX века.⁵¹

Ризница сокобањског храма поседује веома репрезентативне литургијске предмете, махом руског порекла. Њихов број је некада био већи јер многи богослужбени предмети нису сачувани, попут поменутих руских икона.

45 В. Даутовић, *Уметност и литургијски ритуал: богослужбени предмети у српској визуелној култури 19. века*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2020, 226.

46 Љ. Н. Николић, С. Станковић, *Сокобања*, 276.

47 М. Ракоција, *Манастири и цркве јужне и источне Србије*, Ниш, 2013, 204.

48 *Весник српске цркве – лист свештеничког удружења*, свеска VII, јул 1892, 739–740.

49 В. Даутовић, *Уметност и литургијски ритуал*, 581–582.

50 Т. Брадић, *Митрополит Михаило Јовановић и Јужна Србија*, Ниш и Византија XXII, ур. М. Ракоција, Ниш, 2023, 385.

51 В. Даутовић, *Уметност и литургијски ритуал*, 344–345.

CHURCH OF THE TRANSFIGURATION OF THE LORD IN SOKOBANJA

Summary:

The paper deals with the study of the Church of the Transfiguration of the Lord in Sokobanja. It was built according to the design of leading architects of the Serbian-Byzantine style, Dušan Živanović and Svetozar Ivačković. The construction of the church lasted eight years and is the endowment of Metropolitan Mihailo Jovanović, who, in order to highlight himself as a founder and express his private piety, built the church in the place of his birth. The icons for the iconostasis, as well as the frescoes of the church, were painted by Milisav Marković, one of the most engaged artists in the Kingdom of Serbia in the second half of the 19th century, especially in the area of the Timok Diocese. The artist painted over eighty iconostases, and his work was well appreciated by the high church hierarchy. Milisav Marković didn't introduce any innovations in the formulation of the iconostasis in Sokobanja, but rather adapted the program to the clients. The iconographic program is reduced, but it fulfills liturgical and symbolic elements.

The church was equipped with all the necessary liturgical objects. After the consecration in 1892, Metropolitan Mihailo donated silver liturgical objects to the church necessary for performing the liturgy. The treasury is particularly notable for the Gospel, which Prince Miloš Obrenović donated to the church in 1836.

Црква Преображења Господњег у Сокобањи

Успење Пресвете Богородице (зидно сликарство)

Иконостас са иконама Милисави Марковића

Благовести Пресветој Богородици (царске двери)

Исус Христос (престона икона)